

Osztálystruktúra és jövedelemegyenlőtlenség: az erőforrás-integrációs modell empirikus összehasonlító tesztje¹

Vastagh Zoltán

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2019.4.2>

Beérkezés: 2019. 02. 22.

Átdolgozott változat beérkezése: 2019. 06. 20.

Elfogadás: 2019. 11. 11.

Összefoglaló: Az írás célja, hogy megvizsgálja, mennyiben járulhat hozzá egy viszonylag új társadalomszerkezeti modell a jövedelmi egyenlőtlenségek okainak teljesebb megértéséhez, illetve a magyar társadalom jövedelmi egyenlőtlenségeinek leírásához. Ennek érdekében több közismert társadalmi rétegződés-, illetve struktúramodellel történő összevetésben kerül vizsgálatra a jövedelmekkel való statisztikai összefüggés, reflektálva a különböző elméleti modellek érvényességének, illetve általánosíthatóságának problémájára is. Az eredmények alapján amellett érvelek, hogy a mai magyar társadalom jövedelmi egyenlőtlenségeinek megértéséhez nem kielégítőek azok az elméleti modellek, amelyek kizárólag piaci viszonyok között értelmezhető társadalmi kategóriákat konceptualizálnak.

Kulcsszavak: jövedelmi egyenlőtlenség, társadalmi egyenlőtlenség, társadalmi rétegződés, társadalmi struktúra, osztály, osztályhelyzet

Bevezetés

E dolgozat fő célja, hogy empirikusan teszteljen egy nemrégiben felvázolt új társadalomszerkezeti modellt, és bemutassa, hogy az alapjául szolgáló elmélet a jövedelmi egyenlőtlenségek kialakulásának, fennmaradásának és újratermelődésének plauzibilis magyarázatát képes adni. A következőkben azt próbálom megvizsgálni, hogy a szóban forgó makroszintű, deduktív elméleti modell (Vastagh 2017) – amelyre itt erőforrás-integrációs modellként (EIM) fogok hivatkozni² – milyen mértékben képes statisztikai értelemben magyarázni a jövedelmi színvonal eltéréseit.

Az elemzés tehát az elméleti állítások relevanciájára vonatkozik, vagy úgy is mondhatnánk, hogy elsősorban a modell „külső”, és nem „belső” érvényességére vonatkozóan akar megállapításokat tenni. Annak érdekében, hogy az empirikus eredményeket megfelelően lehessen mérlegelni, az erőforrás-integrációs modellt a legfőbb konkurens modellekkel együtt vizsgálom meg, tehát a következők bizonyos értelemben ezeknek

1 Az írás a Társadalomtudományi Kutatóközpont (korábban MTA TK) keretei között készült.

2 Rövid ismertetését lásd: Éber (2018).

a modelleknek a „külső” érvényességéről is sok információval szolgálhatnak. A társadalomszerkezeti modellekre vonatkozó érvényességvizsgálatok egyik alapszabályaként megfogalmazható, hogy minden modellt csak azoknak a kritériumoknak a vizsgálatával szabad, illetve jogos értékelni, amelyek a modell hátterét adó elméletből következnek (Marshall et al. 1997: 26–28; Evans 1992: 213, 1996: 211–212; Evans–Mills 1999: 23–24, 1998: 88; Róbert 1997). Ugyanakkor, ha részleteiben is megvizsgáljuk a különböző társadalomszerkezetre vonatkozó elméleteket és modelleket, nemigen találunk közöttük akár csak kettő olyat, amelyet alkotója ugyanazoknak a társadalmi jelenségeknek a megragadására vagy vizsgálatára szánt volna. Vagyis, ha csak az előbbi alapszabályhoz próbálnánk tartani magunkat, abból az következne, hogy különböző modellek összehasonlítása tudományos kritériumok alapján valójában lehetetlen vállalkozás.

A tudományos vizsgálat módszere és a mérőeszközök érvényességi vizsgálata közé azonban nem szabad egyenlőségjelet tenni. A tudományos elméletek és modellek nem lehetnek öncélúak abban az értelemben, hogy végeredményben mégiscsak valamilyen valós társadalmi jelenség megértésére és magyarázatára kell irányulniuk. Ráadásul a mérőeszközök érvényességkritériumainak megállapítása is sokszor csak az empirikus vizsgálatok során – iteratív folyamatban – kerül pontosításra. Vagyis a modellek érvényessége önmagában nem elég, a társadalomszerkezetre vonatkozó elméleteknek tudományosan is relevánsnak kell lenniük. Önmaguk meghatározásán túl tehát meg kell jelölniük legalább egy olyan jelenséget – és az erre irányulóan feltételezett oksági összefüggést –, amelyre vonatkozóan magyarázatot kívánnak adni.

Általánosan elfogadott megállapítás – és a fentiekkel is összekapcsolódó probléma –, hogy a társadalmi struktúra, a rétegződés, az osztály, a réteg, a státuscsoport, a milió, stb. fogalmai a szociológia leginkább vitatott, legzavarosabb fogalmai közé tartoznak, amelyek körül a mai napig sem alakult ki közmegegyezés. Hasonlóan ködös, hogy milyen társadalmi jelenségeket jogos ezekkel a nem megfelelően tisztázott fogalmakkal összekapcsolnunk, továbbá az is, hogy a potenciálisan összekapcsolható társadalmi jelenségek mely körét kellene e zavaros fogalmak definíciós kritériumainak, illetve következményeinek tekinteni (vö. pl. Marshall et al. 1997: 25–26). Ezekből a körülményekből szintén arra következtethetnénk, hogy az elméleti modellek összehasonlítására irányuló munka elpocsékolt, értelmetlen erőfeszítés.

Mi végre soroljuk mégis a szociológia tudományában a különböző elméleteket, illetve modelleket a társadalmi struktúra/rétegződés címszava alá? Találhatunk-e mégis legalább egy olyan társadalmi jelenséget – vagy legalább fogalmi konstrukciót –, amely e kutatások közös metszetének, közös céljának tekinthető, s amelynek alapján összemérhetővé válnak? A tanulmány első, elméleti része először is ezekre a kérdésekre próbál elfogadható választ adni. A rákövetkező három részben az elemzési stratégiának, az erőforrás-integrációs modell elméleti alapjainak, majd pedig az elemzés alapjául szolgáló adatoknak az ismertetése következik. Ezek után kerül sor az elméleti modellek empirikus adatokon nyugvó összehasonlító tesztjére, végül pedig az eredmények mérlegelésével zárul a tanulmány.

Elméletek

Amennyiben vannak olyan jelenségek, illetve fogalmi konstrukciók, amelyek a társadalmi struktúrával/rétegződéssel foglalkozó elemzések közös metszetét alkotják, akkor a „társadalmi egyenlőtlenségek” kérdése minden bizonnyal közéjük sorolható, ugyanis szinte az összes – a témával foglalkozó – elméletalkotónál megtaláljuk az erre vonatkozó kijelentéseket.

Max Weber az „osztályhelyzetre”, valamint az „osztályra” vonatkozó definícióiban egyértelművé tette, hogy milyen társadalmi jelenségek magyarázatát várja el saját elméleti kategóriarendszerétől és mivel kívánja azokat magyarázni. A weberi életésélyek fogalom alatt a különböző javakkal való ellátottságnak, az életkörülményeknek és általában az egyéni létsors jellemzőinek tipikus kombinációit érthetjük, amelyeket Weber osztályhelyzetnek nevez (Weber 2010a: 10). Az osztályhelyzet definíciójának középpontjában a javak vagy szakképzett tevékenységek fölötti rendelkezési hatalom áll, de abban a sajátos értelemben, hogy *„miként lehet ezt a rendelkezési hatalmat az adott gazdasági rendszeren belül bevételek vagy jövedelmek elnyerésére fölhasználni”* (Weber 1987: 303, 2010a: 10). Mivel az életésélyeket meghatározó különböző eszközök (tulajdon, képzettség stb.) értéke a piaci viszonyok között határozódik meg, így az osztályhelyzetek Webernél kizárólag a piaci helyzeten alapulnak (Breen 2005: 32; Sørensen 2005: 119). Emellett ő megkülönböztette az „osztályok” fogalmát is, amiken az azonos osztályhelyzetben lévő emberek csoportjait értette (Weber 1987: 303, 2010a: 10), mégpedig akkor, ha piaci feltételek közötti megélhetési esélyeik a javak birtoklásához és a haszonszerzéshez fűződő gazdasági érdekek következtében egyformák (Weber 1996: 32–33, 2010b: 15).

Weberhez képes Karl Marx osztályelemzése esetében nem ilyen tiszta a kép. Marx célja *A tőkében* saját bevallása szerint elsősorban *„a modern társadalom gazdasági mozgástörvényének feltárása”* volt (Marx 1967: 9), ezért „osztályfogalma” nem a felszíni egyenlőtlenségek számbavételén, hanem a kapitalizmusban domináns társadalmi termelési viszonyok elemzésén alapult. A tőke és a munka, és így a tőkés- és a munkásosztály ellentétéből azonban nyilvánvalóan következik a két osztály vagyoni és jövedelmi polarizációja (vö. Wright, 1989: 3), vagyis az is, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek szintjének és dinamikájának vizsgálata a marxista elméleti megközelítéseknel is abszolút releváns (vö. Sørensen 1991: 76–77, 80, 2005: 119; Wright 2005a: 22–23). Ezt példázza Eric Olin Wright marxista irányzatú osztályelmélete is. Nála előbb az uralom, majd a kizsákmányolás fogalmi töltöttek be központi szerepet a különböző osztályok elhatárolásában. Álláspontja szerint a tőkés piacgazdaság körülményei között az osztályok az általuk „ellenőrzött termelési javak” alapján különülnek el, amelyek azonban meghatározzák a piaci tranzakciók végeredményét és így végső soron azt, hogy mely osztályok élnek jobban és melyek rosszabbul (Wright 1989: 14, 17).

De nem csak a (neo)marxista, illetve a (neo)weberianus elméleti irányzatba sorolható elméleteknél és modelleknél releváns és érvényes célkitűzés a társadalmi egyenlőtlenségekkel történő összefüggés vizsgálata. Esping-Andersen posztin-

dusztriális társadalomszerkezetre vonatkozó elméletében az intézmények, elsősorban is a – Marx és Weber számára jórészt ismeretlen – jóléti állami intézmények társadalmi rétegződésre, illetve osztályviszonyokra gyakorolt hatásairól vázolt fel egy lehetséges elméleti koncepciót. Ez egyrészt a társadalmi munkamegosztásban betöltött pozíció, másrészt az osztálykülönülés (életesélyek, karrierrezsimek, osztály- és foglalkozási mobilitás) dinamikájának elemzésén alapult (Esping-Andersen 1993: 1–3, 12, 14–17), elemzését azonban ő maga explicit módon összekapcsolta a társadalmi egyenlőtlenségek kérdéskörével és az azok okainak megértésére irányuló célkitűzéssel (Esping-Andersen 1993: 8, 26).

Ferge Zsuzsa szintén a fizikai és társadalmi életesélyek egyenlőtlenségeire, a gazdagság és szegénység okaira keresi már az 1960-as évek óta a magyarázatot (Ferge 2002: 9). Ezen okok között legfontosabbnak a hatalmi viszonyokat tartja. A hatalmi viszonyokat az államszocializmus évei alatt érdemben még nem vizsgálhatta, ezért mondhatni helyettesítő modellként alkotta meg a munkajelleg- csoportosítást, amely a munkamegosztáson belüli sajátos helyzeten keresztül próbálta összefoglalni, illetve kombinálni „*a döntéshozatal, a fölé- és alárendeltségek, a tudás, a munka által igényelt fizikai és szellemi erőfeszítések, a munkakörülmények, sőt bizonyos mértékig a lakóhely és a társadalmi indulás*” hatásait. Ez a modell elsősorban nem magyarázat céljára szolgált, hanem csak arra, hogy összefoglaló módon mutassa be az egyenlőtlenségeket. A feltételezés mindössze annyi volt, hogy a munkajellegcsoportoknak a legtöbb egyenlőtlenség (pl. vagyon, jövedelem, illetve néhány, a kulturális fogyasztás, illetve az életmód területén megfigyelhető eltérés) esetében jelentős magyarázóerejük lesz, amit aztán az empirikus kutatás eredményei igazoltak is (Ferge 2002: 12–13, 1969: 164–286).

Huszár Ákos normatív-funkcionalista értelmezésében a társadalmi struktúráról szóló elmélet megalkotásakor a hagyományos osztályelméletekkel szemben nem azt kell figyelembe venni, hogy „*a gazdaságban milyen érdekkonfliktusok, illetve egyenlőtlenségek figyelhetők meg, hanem azt, hogy egy adott társadalom az egyenlőség, illetve egyenlőtlenség mely formáit intézményesíti*”, illetve, hogy a társadalom milyen különböző „*normatív státusokat*” teremt (Huszár 2013c: 724). E feltevésekből levezetve osztályelmélete számára azt a feladatot tűzte ki, hogy választ adjon arra a kérdésre, hogy a társadalomban „*az intézményes normák az egyenlőtlenségek mely formáit támasztják alá, s melyeket zárják ki*” (Huszár 2013c: 722–723). Ugyanakkor modellje egyik fő vizsgálandó kérdéseként azt fogalmazta meg, hogy az egyenlőtlenségek összhangban vannak-e a főbb normatív dokumentumokban lefektetett normákkal, illetve, hogy „*megvizsgálja, valóban ott helyezkednek-e el a különböző társadalmi kategóriák, ahol az intézményesített normák alapján előzetesen várnánk őket*” (Huszár 2013c: 738). Nyilvánvaló tehát, hogy Huszár modellje esetében is jogos a társadalmi egyenlőtlenségek különböző megnyilvánulási formáira vonatkozó statisztikai magyarázóerőt számon kérni.

A társadalmi struktúra/rétegződés kutatás területén talán az egyetlen jelentős kivétel, amely esetében a társadalmi egyenlőtlenségekkel való összevetés jogosultsága megkérdőjelezhető, az EGP-modell. John Goldthorpe és munkatársai ezt a társadalomszer-

kezeti modellt ugyanis kifejezetten mobilitásvizsgálatok céljaira alkották meg (Erikson et al. 1979: 415; Erikson–Goldthorpe 1992: 28; 2010: 144), ezért nem egyértelmű, hogy szabad-e számonkérni rajta a társadalmi egyenlőtlenségek magyarázatát (Erikson–Goldthorpe 2010: 152; Goldthorpe–Marshall 1992: 382). A modell mellett kiálló tudósok vissza is utasítanak minden olyan kritikát (pl. Savage et al. 1991), amely nem az alapján ítéli meg a séma érvényességét, amelyet az a maga számára kijelölt, hanem más, a foglalkoztatási viszonyoktól eltérő (pl. szavazói magatartás) tényezőkkel való összehasonlítás alapján. Ezeket az EGP-séma mellett állók ugyan termékenynek tartják, de véleményük szerint a vizsgálatok nincsenek lényegi kapcsolatban a modell érvényességével (Marshall et al. 1997: 26–28; Evans 1992: 213, 1996: 211–212; Evans–Mills 1999: 23–24, 1998: 88). Ennek ellenére az EGP-modell a gyakorlatban mint a különböző társadalmak szerkezetének nemzetközi összehasonlítására használt modell is elterjedté vált (Leuhsrud et al. 2010), és mint ilyen, a társadalmi egyenlőtlenségek kérdéskörével történő konfrontálása is megkerülhetetlennek látszik. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a szerzők szerint – bár a séma segítségével feltárhatók bizonyos esély-, illetve hatalmi különbségek, de – a mobilitás nem értelmezhető a társadalmi felemelkedés, illetve lecsúszás fogalmaival (Erikson–Goldthorpe, 2010: 146).

Az EGP-modell nemzetközi statisztikai gyakorlatban továbbfejlesztett és alkalmazott változata az európai társadalmi-gazdasági osztályozási rendszer (ESeC – European Socio-economic Classification) (Rose et al. 2010: 3; Harrison–Rose 2006: 4; Rose–Harrison 2007: 459). Azonban az ESeC deklarált célja szerint már nem csak a társadalmi mobilitás, hanem a társadalmi szerveződés, a társadalmi struktúra, illetve a társadalmi változások, valamint az életesélyek közötti összefüggés nemzetközi vizsgálatára hivatott (Rose et al. 2010: 6). Az ESeC elméleti alapjai meggyeznek az EGP-sémáéval, de lényegi különbség, hogy nem csak a foglalkozási viszonyokra vonatkozóan tartalmaz osztálykategóriákat, hanem kiegészítésre került az ún. „kirekesztettek” osztályával, vagyis azokkal, akik nem állnak semmilyen foglalkoztatási viszonyban, mivel (kényszerűen) vagy sohasem dolgoztak vagy tartós munkanélküliek (Harrison–Rose 2006: 4; Rose et al. 2010: 10; Rose–Harrison 2007: 469–470). Ettől eltekintve az ESeC az alkalmazottak körén belül hűen követi Erikson és Goldthorpe elméleti megfontolásait (Rose et al. 2010: 11).

Szintén az EGP-modell rokonának, illetve magyarországi viszonyokra történő adaptációjának tekinthető a társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR) (Bukodi et al. 1999, 2005: 22; Bukodi 2001; Bukodi–Záhonyi 2004). A TFR-nek az EGP-hez és az ESeC-hez képest újdonsága, hogy a részletesebb változataiban a nagyvállalkozók és a kisfoglalkoztatók is önálló, a vezetőktől/menedzserektől elkülönített kategóriában jelennek meg, az ESeC-kel való hasonlósága viszont, hogy egyrészt a „kirekesztettek” osztálya(i) itt is elkülönítésre kerültek, másrészt pedig, hogy a modell létrehozói szintén felvállalják az egyenlőtlenségek különböző megnyilvánulási formáinak (anyagi-vagyoni helyzet, szabadidő-felhasználás, kulturális fogyasztás) magyarázatára vonatkozó igényüket (Bukodi 2005: 10–12, 14–17).

Elemzési stratégia

Az eddigi áttekintés fényében tehát összességében megállapítható, hogy bár a társadalmi egyenlőtlenség fogalma sem vitán felül álló elméleti konstrukció, és sok esetben átfedésbe is kerül a struktúra/rétegződés fogalmainak kritériumaival – így például a hatalmi egyenlőtlenség néha mint ok, néha mint következmény kerül értelmezésre –, de az okozatként értelmezendő társadalmi egyenlőtlenségek köre mégis viszonylag jól körvonalazható, és ezek között a vagyoni és még inkább a jövedelmi egyenlőtlenségek kiemelten fontosak (Wright 2005b: 180–183). Emiatt javasolható, hogy a társadalmi egyenlőtlenségekre vonatkozó magyarázóelméletek empirikus vizsgálatakor ne csak a modellek „belső érvényességét” vizsgáljuk meg, hanem a „külső érvényességét”, vagyis a relevanciájukat is. Ennek egyik fontos eleme, hogy értékeljük azt, hogy az elmélet alapján létrehozott modell milyen mértékben magyarázza az egyenlőtlenség legfontosabbnak tekintett megnyilvánulási formáit, mindenekelőtt a jövedelmi egyenlőtlenségeket (Wright 2005b: 180–181, 185–187; vö.: Goldthorpe–Marshall 1992: 382; Sørensen 1991: 76–77; Breen 2005: 31). Nem véletlen tehát, hogy a leggyakoribb módja a társadalmi struktúra/rétegződés modellek vizsgálatának, hogy regresszióelemzés segítségével vetik össze egy-egy modell és a jövedelmi és/vagy vagyoni egyenlőtlenségek összefüggését (pl. Bukodi 2005; Kolosi–Dencső 2006; Kovách et al. 2018). Ezeknek a fajta elemzéseknek a szokásos módja, hogy egy-egy szóban forgó modellt más szociodemográfiai attribútumokkal kontrollálva vizsgálnak, és így mutatják be, hogy a modellnek ezen alternatív vagy kiegészítő tényezők figyelembevételével is megmarad a statisztikai magyarázóereje. A modellek és az életkörülmények közötti összefüggés ilyen típusú vizsgálatai a Goldthorpe és Marshall által is javasolt – valamint többé-kevésbé mások által is helyeselt (Sørensen 1991: 76–77, 80; Breen 2005: 34–36, 44, 49; Wright 2005a: 22; Róbert: 2015: 13) – út egyik fontos lépését jelentik (Goldthorpe–Marshall 1992: 382, 386; vö. Róbert 1997; Bukodi 2005: 14–17). Goldthorpe és Marshall felfogásában ugyanis az „osztályelemzést” olyan kutatási programként kell felfogni, amelyben különböző, rivális elméletek fogalmazódhatnak meg, amelyeket azután heurisztikus és magyarázóerejük fényében értékelhetünk (Goldthorpe–Marshall 1992: 382, 386).

Az alábbiakban elsősorban azt kívánom mérlegre tenni, hogy a többi (magyarázó)modellel történő összevetésben lehet-e hozzáadott értéke az erőforrás-integrációs modellnek a magyarországi egyenlőtlenségi viszonyokat meghatározó legfontosabb tényezők felderítésében. Ehhez most egy kiválasztott egyenlőtlenségi dimenzió, a jövedelem szempontjából vizsgálom meg a különböző modellek statisztikai magyarázóerejét. Ez a vizsgálat természetesen csak egy kezdeti lépés, így nem szolgálhat végső válasszal a modellek érvényességével kapcsolatos kérdésekre. Arra azonban alkalmas, hogy orientálja a további kutatást abban a tekintetben, hogy mely modelleket, illetve mely modellek mögött meghúzódó elméleti feltevéseket érdemes a továbbiakban még mélyebb vizsgálat alá vonni, amennyiben a magyarországi jövedelmi egyenlőtlenségek okait és dinamikáját meg akarjuk érteni. Ebből a szempontból az erős statisztikai

magyarázóerő önmagában nem jelent még elméleti érvényességet, a gyenge viszont alapvetően megkérdőjelezi a gyakorlati és elméleti relevanciát. Az erőforrás-integrációs modell szempontjából – a deklarált „külső” érvényességi igény miatt – tehát komoly jelentőséget kell tulajdonítanunk az alábbi eredményeknek (vö. Vastagh 2013: 427), mivel ha ezek nem mutatnak kedvező képet, akkor azoknak a strukturális mechanizmusoknak és szabályozó elveknek a relevanciáját is meg kell kérdőjeleznünk, amelyek az elmélet alapján levezetett osztálypozíciókat elvileg létrehozzák.³

A különböző elméleti modellek jövedelemfajta és vonatkozási kör tekintetében négy-négy, elemzési szint tekintetében pedig két szempontból is vizsgálatra kerülnek. Ez azonban nem öncélú módszertani játék, hanem a modellek mögött húzódó többé-kevésbé burkolt elméleti előfeltevésekre történő reflektálást szolgálja. A jövedelem nettó és bruttó formában történő vizsgálata az adórendszer, illetve a fekete-szürke munka osztály/réteg specifikusnak feltételezett jellegzetességeinek feltárására irányul, a teljes, az aktív, valamint a foglalkoztatott népesség körében külön-külön is elvégzett számítások eredményei pedig arra mutathatnak rá, hogy a különböző modellek alkalmazásakor milyen szempontból és mekkora önmérsékletre van szükség, ha általánosítani szeretnénk az eredményeket és „az egész társadalomra” vonatkozóan tennénk megállapításokat. Végül az egyéni és háztartási elemzési szint annak az elméleti kérdésnek a megválaszolásához szolgálhat empirikus adalékokkal, hogy az osztály/réteg elméleti fogalma mennyit veszít vagy nyer érvényesség és általánosíthatóság szempontjából, ha figyelembe vesszük, hogy a társadalom tagjainak döntő többsége életének legnagyobb részében nem elszigetelt egyénként, hanem egy család/háztartás tagjaként éli életét, amiből egy teljesen nyitott társadalomban akár az is következhet, hogy a család/háztartás összetétele akár jelentéktelenné is teheti az osztály/réteg viszonyok különbségeiből elméletileg fakadó társadalmi egyenlőtlenségeket.

Modellek

Annak érdekében tehát, hogy az elmélet relatív magyarázóerejét is mérlegre lehessen tenni, az erőforrás-integrációs modell⁴ mellett tíz konkurens⁵ esetben is megvizsgálom a jövedelmi színvonallal való összefüggés statisztikai erejét. Ezek közül hét közismert rétegződési, illetve osztálymodell. Ezek: az EGP-séma⁶ (Erikson–

3 Az erőforrás-integrációs modell elméleti háttéréből következik, hogy csak abban az esetben találhatnánk gyenge összefüggést az osztályhelyzetek és a jövedelemeloszlás között, ha (1) egy országban a kormányzati hatalom tudatosan és sikerrel törekedne az osztályok közötti jövedelmi egyenlőségek megszüntetésére, vagy ha (2) egy ország gazdasága olyan mértékben specializálódna a globális munkamegosztásban, hogy az ott elfogyasztott javak és szolgáltatások egy sajátos szeletét, vagy bizonyos – a működéséhez szükséges – társadalmi-gazdasági funkciókat szinte csak, vagy teljes egészében, importból elégítene ki, és így egyes osztályai „kiüresednének”. Magyarország esetében azonban egyiknek sincs igazán realitása, így a modell empirikus érvényességi igényét fenntarthatjuk.

4 Az erőforrás-integrációs struktúramodell kétféle; alapmodell (EIM) és részletes (EIMr) formában operacionalizált változatában kerül vizsgálatra.

5 A modellek leírásait a mellettük megadott hivatkozások tartalmazzák, a számításokhoz szükséges kódolások esetleges apróbb módosításai pedig az 7. számú mellékletben találhatók.

6 Az EGP-séma kétféleképpen operacionalizált változatban kerül vizsgálatra: a Ganzeboom-féle „eredeti” (EGP-G) és a Trentói Egyetem által készített (EGP-T) változatában.

Goldthorpe–Portocarero 1998; Erikson–Goldthorpe 1996) (EGP), az európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (Rose–Harrison 2010) (ESeC), Erik Olin Wright (1997) kizsákmányolási modellje (WR), Gøsta Esping-Andersen (1993) posztindusztriális modellje (ESP), a Ferge Zsuzsa-féle (Ferge 1969) munkajellegcsoportok (MJCS), a Bukodi Erzsébet-féle társadalmi foglalkozási rétegséma (TFR)⁷, és Huszár Ákos (2013) normatív-funkcionalista foglalkozási osztály modellje (NFM). Ezek mellett három, a gyakorlati kutatási életből vett, kifejtett elméletet nélkülöző, viszont széles körben felhasznált „naiv modell” is szerepet kap az összehasonlításban, amelyek a hétköznapi tapasztalatokkal történő összevetést segíthetik elő. Így mérlegre kerülnek a foglalkozás⁸ (FEOR), az iskolai végzettség (ISK), illetve a gazdasági aktivitás⁹ (GAKT) statisztikai gyakorlatból származó operatív változói is.

A vizsgált modellek részletesebb elméleti ismertetésétől ebben az írásban el kell tekintenem, mivel az csak egy önálló szakcikk terjedelmében lenne lehetséges. Azonban nem is látom szükségét, hiszen egyrészt a modellek és elméleteik döntő többsége ismert a szociológusok körében, másrészt több összefoglaló, összehasonlító elemzés született róluk már magyar nyelven is (pl. Róbert 1997; Bukodi 1999; Huszár 2013a). Emiatt az egyetlen modellt, amelyről elkerülhetetlenül szót kell hogy ejtsek, az erőforrás-integrációs modellt, amely, mivel viszonylag új, valószínűleg ismeretlen az olvasók döntő többsége számára.

Az erőforrás-integrációs modell alapvetően Polányi Károly (1976, 2004) és Gøsta Esping-Andersen (1990, 1991) elméleti állításainak rekonstrukcióján és szintézisének alapul, és legfőbb elméleti feltételezése, hogy a tőkés piacgazdaságokat működtető demokratikus politikai berendezkedésű társadalmak szerkezete ma már nem érthető meg pusztán a gazdasági, piaci helyzetekből kiindulva, hanem ezek mellett figyelembe kell venni a politikai-ideológiai küzdelmekben formálódó, és az állam által intézményesített pozíciókat is. Az elmélet szerint a gazdasági hatalmat képviselő tőkés viszonyok és a politikai hatalmat képviselő állam kettőssége bizonyos elméleti megszorításokkal megfeleltethető a piac és a redistribúció gazdasági integrációs sémáinak, és a modell a társadalm szerkezet értelmezésekor figyelembe veszi ezek eltérő működés módjait is. A két integrációs séma belső működési logikája gyökeresen eltér egymástól; a piacot – elméletileg – a decentralizált verseny, a redistribúciót viszont a központosított hatalom hierarchikus függőségi viszonyai jellemzik. Míg a társadalmi struktúra tőkés-piaci integrációs mechanizmusai által meghatározott osztályhelyezetei a különböző termelési tényezők/erőforrások birtoklásán, illetve az azok feletti rendelkezési hatalmon, valamint a különböző erőforrások, illetve a velük előállított termékek piaci versenyben történő értékesítésén alapul-

7 A társadalmi-foglalkozási rétegséma szintén kétféle: összevont (TFR13) és részletes (TFR33) formában operacionalizált változatban kerül vizsgálatra.

8 Az elemzésben a FEOR'08 kategóriarendszere „főcsoport-” (első számjegy) és „csoport-” (első két számjegy) szinten is vizsgálatra került.

9 Itt a KSH Háztartási költségvetési és életkörülmény című adatfelvételben (HKÉF/EU-SILC) alkalmazott kategóriákat alkalmaztam. Ezek kérdőíveken és az adatbázisban szereplő kódja a gazdasági aktivitás esetében PL031m, az iskolai végzettség esetében pedig PE040m.

nak, addig az állami-redisztributív integrációs mechanizmusok által meghatározott osztályhelyzetek az állami funkciók és a jogszabályi keretek alakítása, valamint az intézményrendszer működtetéséhez szükséges erőforrások feletti rendelkezési hatalmon, valamint e hatalom által meghatározott jogosultságokon alapulnak, amelyek összességében egy centralizált és hierarchikus függőségi viszonyrendszert alkotnak. A társadalom tagjai különböző erőforrásaikkal (munkaerő, tudás, vagyon) felszerelve léphetnek be e két eltérő logika szerint működő integrációs sémába, de birtokolt erőforrásaik egészen más értékesítési lehetőségeivel és feltételeivel kell számolniuk, ha egyiket vagy másikat választják.

A tőkés-piaci és az állami-redisztributív integrációs mechanizmusok történelmi elkülönülésének további következménye, hogy utóbbin belül létrejöhetnek olyan „új” pozíciók, amelyek a társadalmi termelésbe történő bekapcsolódás nélkül is lehetőséget biztosítanak jövedelemszerzésre, vagyis a megélhetésre. Az állami-redisztributív szférában a jóléti újraelosztás – típusától függően – intézményes szinten is integrációs lehetőséget biztosító pozíciókat kínál fel, amelyek átmenetileg vagy véglegesen, feltételek nélkül vagy különböző feltételek teljesítése esetén, alacsonyabb vagy magasabb szinten biztosítják az életben maradás anyagi feltételeit. A tőkés-piaci integrációs sémában is léteznek ilyen „pozíciók”, amelyeknek azonban vagyon birtoklása a feltétele. A megfelelő mértékű vagyon ugyanis lehetőséget biztosíthat passzív jövedelmek szerzésére – pl. bérleti díj, kamat –, akiknek azonban nincs elegendő vagyonuk járadékok szerzéséhez és aktív módon sem képesek bekapcsolódni a társadalmi munkamegosztásba, azoknak életben maradása a tőkés-piaci integrációs sémában csak embertársaik jóindulatán múlik.

Mindent egybevéve az erőforrás-integrációs modell elméleti feltevései alapján a különböző erőforrások (munkaerő, tudás, vagyon); a különböző tulajdonformák (magántulajdon, köztulajdon); a különböző integrációs mechanizmusok (piac, redisztribúció); a különböző legitimációs alapok (gazdasági hatalom, közhatalom/politikai hatalom); és a különböző jogosultsági alapok (elismert és igazolt, igazolatlan és feltételes) határozzák meg a társadalmi struktúra alapvető osztályhelyzeteit. Ezek alapján tíz alapvető elméleti osztályhelyzet különíthető el, amelyek további – itt most nem részletezhető – indokokat figyelembe véve a gazdasági tőke nagysága, a hazai és a külföldi magántulajdon, a vezetői, irányítói hatalom léte, valamint a transzferjogalap jellege alapján részletesebb kategóriákra (osztályfrakciókra/ belső rétegekre) is bonthatók (lásd. 8. sz. melléklet).

A végeredményben előállt modell nem foglalkozási alapú és nem hierarchikus felépítésű modell, de az összes többi modelltől megkülönbözteti az, hogy nem kizárólag gazdasági alapokon nyugszik, nem csak a piaci mechanizmusokra épít, hanem alapvető jelentőséget tulajdonít a politikai folyamatoknak és a hierarchikus függőségi viszonyoknak, valamint ezek következményeinek is.

Adatok

Az elemzéshez szükséges adatok¹⁰ az EU-SILC/ HKÉF¹¹ 2014. (ref.2013) évi személyi és háztartási adatállományából származnak, amelyek összesen 22 705 személy és 9 203 háztartás adatait tartalmazták. A „jövedelmet” mint magyarázandó jelenséget négyféle módon vettem számításba (nettó, illetve bruttó, személyes¹², illetve háztartási¹³). A regresszióelemzés során a jövedelmek természetes alapú logaritmusára szerepelt függő változóként.¹⁴ Annak érdekében, hogy teljesebb képet kaphassunk arról, mit és mennyiben „magyaráznak” ezek az elméleti modellek, háztartási elemzési egységekre is megvizsgáltam az összefüggéseket. Ennek során azt a hagyományos megközelítést alkalmaztam csak, amikor a háztartásfő¹⁵ (illetve némileg aktualizált változatában a főkereső) attribútumai alapján soroljuk be a háztartásokat a nekik megfelelő elméleti kategóriákba. Ennek eredményeképpen a modellenkénti háztartási regressziós modellek száma 2-ről 4-re emelkedne.

A másik szempont, amellyel szintén tágitottam az elemzés fókuszát, a személyes jövedelmekre vonatkozó modelleket érintette. A kérdés pedig az volt, hogy kikre, a társadalom mekkora körére tartjuk értelmezhetőnek az egyes társadalmi szerkezeti modelleket. Máshogyan megfogalmazva: mi az egyes modellek értelmezési tartománya, érvényességi köre. E kérdés vizsgálata érdekében három lehetséges vonatkozási, érvényességi kört (teljes népesség; felnőtt népesség; gazdaságilag aktív korú népesség) jelöltem ki, amely populációkon külön-külön is érdemes elvégezni a számításokat.¹⁶

Statisztikai magyarázóerő

Ha korábban nem is, az elméletek operacionalizálásakor mindenképpen szembesülünk azzal a problémával, hogy az itt vizsgált 15 elméleti modell közül valójában csak öt olyan van, amely egyéni szinten is értelmezhető és előállítható a társadalom minden egyes tagjára vonatkozóan (vö. Huszár 2013c: 124). Ez nyilvánvalóan abból fakad,

- 10 A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) bocsátotta rendelkezésemre. Jelen dokumentum a Központi Statisztikai Hivatal Háztartási Költségvetési és Életkörülmények Adatfelvétel adatállományainak (HKÉF 2014, EU-SILC 2014) felhasználásával készült. A dokumentumban foglalt számítások és az azokból levont következtetések kizárólag a szerző (Vastagh Zoltán) szellemi termékei.
- 11 Háztartási Költségvetési és Életkörülmények Adatfelvételének rövidítése (HKÉF), amely egyúttal az European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) adatfelvételének forrása is.
- 12 Személyes jövedelemnek tekintettem az EU-SILC személyi adatállományon azonos rekordon szereplő (py kódjelű) jövedelmi tételeket (lásd.: EUROSTAT, 2014), kiegészítve azzal, hogy a háztartási szintű, de gyermekek után járó társadalmi jövedelmeket a gyermekek személyi rekordjainál vettem számításba.
- 13 Háztartási jövedelemnek tekintettem az EU-SILC háztartási adatállományon szereplő hy010 (bruttó), illetve hy020 (nettó) változókat, amelyek összesítve tartalmazzák a háztartás összes tagja által egy év során szerzett összes jövedelmet.
- 14 A személyi és a háztartási jövedelmek természetes alapú logaritmusára, ahol a transzformáció előtt a nulla értékeket 1 Ft-ra változtattam.
- 15 A háztartásfő változója megfelel a KSH definíciójának (KSH 2014; KSH 2006: 35–36) és képzett változóként szerepelt a kutatószobai állományokon, amely szerint a háztartásfő elsősorban a férj vagy a férfi élettárs, egyszerűs háztartás esetén a szülő, többcsaládú háztartások esetében pedig aktivitás, nem és kor alapján kerül kiválasztásra a családfelek közül.
- 16 A regressziós számításokat súlyozatlan állományokon futtattam le, a társadalmi szerkezeti modelleket dummy változókként szerepeltettem. Mivel teljes-egész elméleti modellek tesztelése volt a célom, ezért az összetartozó dummy változókat „enter” módszerrel vontam be a regressziós számításba. A referenciaként kihagyott kategóriák minden modellenél a „képzetlen”-, „fizikai”-, „munkás” társadalmi tartalmat célozták többé-kevésbé sikeresen. Két kivétel volt: az MJCS, ahol a legnagyobb létszámú, szakmunkásokat tartalmazó kategóriát, illetve a WR, ahol a „skilled workers” – második legnagyobb számosságú – volt a referenciakategória. Itt kell megjegyezni azt is, hogy az Esping-Andersen-féle posztindusztriális modell „Manager II, Self-employed with 1-3 employee” és „Self-employed with 0 employee” kategóriái az operacionalizálás technikai nehézségei miatt összevonásra kerültek.

hogy azoknál a modelleknél, amelyek a munkaerőpiaci helyzettel vagy a foglalkozással kísérlik meg megragadni a társadalmi helyzetet, a nem foglalkoztatott személyeket csak azzal a „trükkkel” lehet(ne) besorolni egy-egy kategóriába, ha vagy egy korábbi életszakaszban elfoglalt helyzettel pótolják a jelenre vonatkozóan hiányzó információt, vagy a háztartásából kiválasztott valamely személy (leggyakrabban a háztartásfő vagy a főkereső) attribútumait örökítik át rá is. Látszólag mindkettő megoldás pusztán technikai jellegű, azonban – rejtve – komoly elméleti kérdéseket is érint, amelyek, ha nem fordítunk kellő figyelmet rájuk, kihatnak az empirikus számítások eredményeire és ezek elméleti értelmezésére is (vö. Vastagh 2017: 184–185). Ha nem tartjuk kielégítőnek a fenti megoldásokat, akkor a 15 közül csak az iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás, valamint a normatív-funkcionalista és az erőforrás-integrációs modellek azok, amelyek a társadalom összes tagját valóban saját egyéni attribútumaik alapján képesek besorolni. A többi társadalomszerkezeti modell viszont csak akkor válik értelmezhetővé, ha az értelmezési tartományt a felnőtt népességre vagy – egy még korlátozottabb körre – az aktív korú népességre¹⁷ szűkítjük.¹⁸

1. táblázat: A vizsgált modellek teljes népességre vonatkozó korrigált determinációs együtthatói, a regressziós becslések standard hibái és az érvényesen bekegerezált vizsgálati minták elemszámai

teljes népesség	Bruttó jövedelem		Nettó jövedelem		n
	adj.R2	standard hiba	adj.R2	standard hiba	
Iskolai végzettség (ISK)	0,560	0,743	0,562	0,795	22705
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,744	0,567	0,761	0,588	22705
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,748	0,563	0,763	0,584	22705
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,638	0,674	0,648	0,713	22705
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,783	0,522	0,793	0,547	22705

Először tehát vizsgáljuk meg, hogy mit mutatnak a regressziós¹⁹ számítások korrigált determinációs együtthatóinak eredményei az egyéni jövedelmekkel való összefüggésükben. Ha a négy – előbb kiemelt – modell „magyarázóerejét” vetjük össze egymással

17 Aktív korú népességnek itt a 18–62 év közöttieket vettem, mivel a megoszlások szerint a vizsgált évben Magyarországon nagyjából ezen életkori határok között voltak többségben a gazdaságilag aktívak az inaktívokhoz képest.

18 Azonban abban a tekintetben, hogy minden modell valóban képes-e maradék nélkül besorolni minden felnőttet az aktuális helyzetének megfelelően, vagy pedig akadnak olyan felnőtt tagjai is a társadalomnak, akik nem férnek be egyik kategóriájukba sem, továbbra is viszonylag jelentős – elméleti különbségekre visszavezethető – eltérések vannak a klasszifikációk között. Ehhez a problémához kapcsolódóan lásd még: Huszár et al. (2015: 23–26, 254–264).

19 A többváltozós lineáris regressziós modell előfeltevései szerint az akkor biztosít statisztikailag érvényes és pontos becslést, ha a „hibatag normális eloszlású valószínűségi változó, amelynek várható értéke nulla, varianciája konstans, és értékei nem autokorreláltak, [továbbá a] magyarázó változók lineárisan függetlenek (...) értékük rögzített, és mérési hibát nem tartalmaznak” (Hunyadi-Mundruczó-Vita 1997: 675; vö. Köves-Pánczky 1976: 628–631). Ezek a feltevések az összes modell esetében vizsgálatra kerültek, és megnyugtató eredményre vezettek mind az öt – vagyis a „linearitási feltevésre”; a feltételes eloszlások normális eloszlására, illetve a homoszkedaszticitásra, valamint az autokorreláció, illetve a tökéletes multikollinearitás a hiányára vonatkozó – feltevésre (vö.: Hunyadi-Mundruczó-Vita 1997: 675, 718–719; Köves-Pánczky 1976: 614–616, 633–635; Moksony 2006: 71–79, 129–131; Barna-Székelyi 2004: 295) vonatkozóan.

a nettó, illetve a bruttó jövedelmek logaritmizált függő változójára vonatkozóan, akkor azt látjuk, hogy az EIM részletes változatához tartoznak a legmagasabb korrigált R^2 értékek, amelyeket szorosán követ az NFM és a GAKT „naív” modellje. Mindkettő nagyjából 3/4-ét képes megmagyarázni mind a bruttó, mind a nettó személyes jövedelem szóródásának. Némileg elmarad mögöttük az EIM alapváltozata, amely nagyjából a szóródások 2/3-át, végül pedig az iskolai végzettség (ISK), amely a szóródásnak még mindig több mint a felét képes megmagyarázni. A regressziós becslés standard hibái²⁰ alapján szintén ugyanezt az elméleti rangsort állapíthatjuk meg, látva, hogy a reziduumok szórása az EIM részletes modelljénél a legkisebb.

Amennyiben az érvényességi kör korábban leírt szűkítéseivel emeljük az elemzésbe bevont társadalomszerkezeti modellek számát, eltérő mértékben ugyan, de mind a négy fenti modell esetében csökken a korrigált determinációs együttható értéke, de a GAKT, az NFM és az EIM esetében még ezzel együtt is jóval magasabb, mint az újonnan bevont modelleké. A csökkenés az iskolai végzettség esetében a legnagyobb, és így magyarázóereje már nem is különbözik érdemben a FEOR, MJCS, WR, ESP, EGP, ESeC modellekétől.

A felnőtt, illetve az aktív korosztályok esetében újonnan bevont társadalomszerkezeti modellek közül a TFR az, amely a legerősebb összefüggést mutatja a személyes jövedelem eloszlásával. Részletes változatában közel 1/3, összevont változatában pedig közel 2/5 részben magyarázza a szóródást mind a nettó, mind a bruttó függő változó esetében. Ez a teljesítmény ugyan elmarad a GAKT, az NFM és az EIM értékeitől, azonban jócskán meghaladja a többiét. A többi modell között nincs túl nagy eltérés a korrigált R^2 értékekben. Talán csak a FEOR részletes – első két számjegyre felbontott – változata emelhető ki, amely némileg jobban meghaladja az átlagosan 15 százalékos körüli értékeket.

20 A regressziós becslés standard hibája (reziduumok szórása) jobb mutatója az illeszkedésnek, mint a korrigálatlan determinációs együttható, mert nem függ szisztematikusan a magyarázó változó szóródásától (Moksony 2006: 96–97). Bár a modellekben minden esetben dichotóm magyarázó változók szerepelnek, ennek ellenére érdemes a regressziós becslés standard hibáját is figyelembe venni ez eredmények értelmezésekor. Eszerint egy modell illeszkedése annál jobb, minél kisebb a reziduumok szórása.

2. táblázat: A vizsgált modellek felnőtt népességre vonatkozó korrigált determinációs együtthatói, a regressziós becslések standard hibái és az érvényesen bekegerezált vizsgálati minták elemszámai

felnőtt népesség	Bruttó jövedelem		Nettó jövedelem		n
	adj.r ²	standard hiba	adj.r ²	standard hiba	
Iskolai végzettség (ISK)	0,156	0,786	0,166	0,843	18530
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,167	0,780	0,160	0,846	16660
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,194	0,768	0,183	0,835	16660
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,446	0,636	0,494	0,657	18530
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,161	0,783	0,154	0,849	16653
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,357	0,686	0,347	0,746	18406
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,298	0,716	0,288	0,779	18406
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,454	0,632	0,498	0,654	18530
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,418	0,652	0,447	0,689	18530
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,533	0,584	0,563	0,610	18530
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,109	0,807	0,101	0,876	16667
Poszt-indusztriális modell	0,128	0,794	0,125	0,860	16413
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,153	0,787	0,150	0,851	18530
EGP (Trento) (EGP-T)	0,146	0,790	0,137	0,858	16458
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,131	0,797	0,124	0,864	16570

3. táblázat: A vizsgált modellek aktív korú népességre vonatkozó korrigált determinációs együtthatói, a regressziós becslések standard hibái és az érvényesen bekegerezált vizsgálati minták elemszámai

aktív korú népesség	Bruttó jövedelem		Nettó jövedelem		n
	adj.r ²	standard hiba	adj.r ²	standard hiba	
Iskolai végzettség (ISK)	0,171	0,870	0,172	0,939	14265
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,175	0,868	0,167	0,942	12601
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,204	0,852	0,197	0,927	12601
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,466	0,698	0,507	0,725	14265
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,167	0,872	0,160	0,946	12596
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,404	0,737	0,404	0,797	14148
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,313	0,792	0,308	0,859	14148
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,474	0,693	0,512	0,721	14265
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,440	0,715	0,467	0,754	14265
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,571	0,625	0,603	0,650	14265
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,119	0,896	0,114	0,972	12607
Poszt-indusztriális modell	0,133	0,883	0,130	0,957	12404
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,165	0,873	0,164	0,944	14265
EGP (Trento) (EGP-T)	0,150	0,880	0,145	0,955	12435
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,133	0,889	0,129	0,963	12516

Érdekes különbség még, hogy a GAKT, az NFM és az EIM modelleknél a bruttó és a nettó

függő változó közötti különbségek nagyobbak, mint a többi modellnél, ami arra utal, hogy ezek kategóriái érzékenyebbek az adórendszer jellegzetességeire és változásaira.

A statisztikai alapú összehasonlítás korlátai ellenére is érdemes legalább a nagyságrendi eltérések alapján két nagyobb halmazba sorolni az itt vizsgált társadalomszerkezeti modelleket.²¹ Az egyikbe sorolhatók azok, amelyek gyenge, illetve mérsékelt összefüggést mutatnak a személyes jövedelem nagyságával (EGP, ESeC, ESP, WR, FEOR, ISK), a másikba pedig, amelyek közepeset (TFR33, EIR, NFM GAKT).²²

Az egyéi elemzési szinten tehát viszonylag nagy különbségek látszanak a statisztikai magyarázóerő tekintetében, de érdemes megvizsgálni azt is, hogy a háztartás elemzési szintjére átlépve vajon megváltoznak-e az összefüggések. Annak érdekében, hogy erről is képet alkothassunk, a fentiekhez képest két lényegi módosítást hajtok végre; egyrészt a személyes helyett a háztartási jövedelem különböző formái képezik a függő változókat, másrészt a magyarázó változókat ezúttal a háztartásfő²³ pozíciójának az egész háztartásra történő kiterjesztésével operacionalizálom.

A háztartásfő szerinti regressziós modellek a logaritmizált háztartási bruttó jövedelem szóródásának durván 9–32, a nettónak pedig 9–22 százalékát magyarázzák.²⁴ Az így operacionalizált modellek mindegyike gyengébb becslést ad a jövedelmek szóródására, mint amit a felnőtt, illetve az aktív korú népesség egyéni szintű vizsgálatánál láthattunk, ami esetenként jelentősen rosszabb. A bruttó és nettó jövedelmekre vonatkozó eredmények a modellek többségénél nem térnek el lényegesen egymástól, viszont az NFM, az EIM és a GAKT esetében érdemi különbségeket vehetünk észre.

21 A korrigált determinációs együttható mellett érdemes összehasonlítani a modelleket az ún. információs kritériumon alapuló mutatószámok segítségével is, mint pl. az AIC (Akaike's Information Criterion) és a BIC (Bayesian Information Criterion) (Raftery 1995; Wit et al. 2012; Fabozzi et al. 2014: 401). Ezek ugyanis úgy próbálják előnyben részesíteni a jó illeszkedést, hogy közben erőteljesebben „büntetik” a nagyszámú kategóriát vagy magyarázó változót tartalmazó modelleket, mint a korrigált determinációs együttható. Az információs kritériumokon alapuló mérőszámok azonos célsokaság mellett, valamint a magyarázó változók számával korrigálva is lényegében ugyanazt a képzeletbeli „magyarázóerő”-ranglistát mutatták. A számítások eredményeit lásd a 6. sz. mellékletben.

22 A különböző társadalomszerkezeti modelleket az eredmények további ellenőrzése érdekében kontrollváltozós regressziós elemzések segítségével is megvizsgáltam a felnőtt népesség körében, ahol a nem és az életkor mellett az iskolai végzettség képezte az „alapmodell” kontrollváltozóit (lásd. 4. sz. melléklet). Az eredmények értelmezése egybevág a „tisza” elméleti modellekre vonatkozó számításokéval.

23 A háztartásfő szerinti regressziós modellek esetében a társadalmi helyzetet a korábbiaknak megfelelő módon, dummy változók segítségével vontam be a számításba.

24 Itt érdekességképpen és összevetésül érdemes megjegyezni, hogy 1967-ben a háztartásfő munkajellegcsoportja önmagában az egy háztartásra jutó (nettó, nem logaritmizált) jövedelem teljes szóródásának 25,6 százalékát magyarázta (Ferge, 1969: 177–178), valamint azt is, hogy az államszocializmus keretei között még érvényes lehetett az a megállapítás, hogy: „a termelési eszközökhöz való tulajdonviszony, azaz az osztályhelyzet alig differenciálja a jövedelmek színvonalát” (Ferge 1969: 178).

4. táblázat: A vizsgált modellek háztartásokra vonatkozó korrigált determinációs együtthatói, a regressziós becslések standard hibái és az érvényesen bekegerezált vizsgálati minták elemszámai

háztartásfő szerint	Bruttó jövedelem		Nettó jövedelem		n
	adj.r ²	standard hiba	adj.r ²	standard hiba	
Iskolai végzettség (ISK)	0,177	0,617	0,154	0,553	9203
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,127	0,630	0,123	0,559	9058
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,165	0,617	0,161	0,547	9058
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,283	0,576	0,176	0,546	9203
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,116	0,634	0,112	0,563	9057
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,178	0,617	0,168	0,548	9192
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,200	0,608	0,188	0,541	9192
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,288	0,574	0,181	0,544	9203
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,289	0,571	0,187	0,540	9101
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,316	0,563	0,216	0,532	9203
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,088	0,644	0,093	0,569	9203
Poszt-indusztriális modell	0,108	0,636	0,105	0,564	9022
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,105	0,644	0,105	0,569	9043
EGP (Trento) (EGP-T)	0,106	0,637	0,107	0,564	9017
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,088	0,644	0,090	0,569	9059

A legjobb becslést a bruttó és a nettó függő változó esetében is az EIM részletes változata adja, de ezt szorosan követi az EIM alapmodell, az NFM és a GAKT. A többi társadalomszerkezeti modell lemaradása a bruttó jövedelem esetében jelentősebb, a nettó estében viszont kisebb mértékű; a bruttó szóródásából 10–20 százalékkal, a nettóéból 1–10 százalékkal kevesebbet magyaráznak. Mivel a nettó függő változó esetében kisebbek az eltérések, így itt a társadalmi-foglalkozási rétegséma részletes változata (TFR33) is a legjobban teljesítő modellek közé kerül. A fenti eredmények szerint tehát egyáltalán nem lényegtelen, hogy egyéni vagy családi/háztartási elemzési szinten²⁵ vizsgáljuk-e a társadalmi pozíció és a jövedelmi²⁶ színvonal közötti összefüggést.

Mérlegelés

A felhasznált statisztikai mutatók alapján a jövedelmek eloszlásának kérdésére vonatkoztatott társadalomszerkezeti modellek közül az erőforrás-integrációs modell részletes, magyarországi viszonyokra specifikált változata (EIMr) mutatja az összes vizsgált szempontjából a legnagyobb statisztikai magyarázóerőt. Emellett azonban a normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM), valamint a gazdasági aktivitás „naiv” modellje (GAKT) is igen meggyőző statisztikai magyarázóerővel tűnt ki. Az

25 Önmagában az, hogy az aktív keresők számának növekedése erőteljes hatással van a háztartások jövedelmi színvonalára, régóta ismert, könnyen belátható, szinte magától értetődő összefüggés. Ferge Zsuzsa „A társadalmunk rétegződése” című kötetében szereplő számításai szerint a keresők száma a háztartási jövedelmek szórását magyarázni hivatott változók közül is a legerősebb volt (vö. Ferge, 1969: 178, illetve korábban: Ferge 1960).

26 Fontos emlékeztetni arra, hogy itt mindig „egy háztartásra jutó jövedelemlről” van szó, tehát nem egy főre vagy valamilyen fogyasztási egységre leosztott jövedelemlről, amit az inaktív fogyasztók (tehát pl. a gyerekek) eleve módosítanak.

erőforrás-integrációs modell alapváltozata (EIM) – amely céljai szerint elsősorban nemzetközi kutatások kiindulási alapjául szolgálhatna – ezekhez képest némileg gyengébbnek látszik, de még így is jelentősen erősebb összefüggést mutat a többi alternatív magyarázathoz képest.

Ez a négy modell nem csak statisztikai magyarázóerejével, hanem robusztus viselkedésével is kitűnik a konkurens modellek közül, mivel a népesség különböző vonatkozási köreiből egyaránt relevánsnak és meggyőzőnek mutatkoznak, ráadásul az egyéni elemzési szinten a teljes népesség körében az iskolai végzettség mellett csak e négy modell értelmezhető. E két jellemző igen fontos az elméleti modellek általánosíthatóságának kérdése szempontjából.

Amennyiben nem a teljes népesség, hanem csak a felnőtt, illetve az aktív korú népesség körében értelmezzük az alternatív modelleket, összességében gyengébb magyarázóerővel szembesülünk. Utóbbiak közül a szűkebb, vagyis az aktív korú népesség körében mutatkoznak a vizsgált modellek némileg erőteljesebbnek, de az eltérés csak két modell esetében tűnik jelentősnek; a társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13), valamint az erőforrás-integrációs modell részletes változata esetében 4–6 százalékos közötti eltérést mutattak a korrigált determinációs együtthatók mind a nettó, mind a bruttó jövedelmek esetében.

A teljes népesség körében a jövedelem nettó vagy bruttó formájára egyik vizsgált modell sem mutatott érzékenységet. A felnőtt és az aktív korú népességben viszont az EIM alap- és részletes modell 3, az NFM és a GAKT pedig 4–5 százalékkal többet magyarázott a nettó függő változó szóródásából, min a bruttóéból. A jövedelem formája tekintetében nagyobb eltéréseket a háztartási szintű modelleknél láthattunk. Itt a nettó és bruttó függő változó megmagyarázott szóródásának differenciája mindhárom esetben 10–11 százalékos között mozgott, de éppen fordított irányban, mint az egyéni elemzési szint esetében. Összességében tehát úgy tűnik, hogy ezek a modellek az adózással kapcsolatba hozható jövedelmi egyenlőtlenségekre valamivel érzékenyebben reagálnak, mint a többi.

Az elméleti modellek általánosíthatóságának szempontjából a harmadik itt vizsgált kérdés, hogy mennyivel módosul a statisztikai magyarázóerő, ha az egyéni elemzési szintről megpróbálunk átlépni a háztartásira. A megmagyarázott szóródást tekintve ekkor szembesülhettünk a legnagyobb különbségekkel. A háztartási jövedelmekre vonatkozóan ugyanis minden modell gyengébb becslést ad, mint amit a felnőtt népesség személyes jövedelmeire vonatkozó számítások esetében tapasztalhatunk. A legszembetűnőbb, és igazán jelentősnek mondható eltérések (10–35%) éppen azoknál a modelleknél (GAKT, NFM, EIM, EIMr, TFR13, TFR33) jelentkeznek, amelyek az egyéni elemzési szinten – de emellett a háztartásin is – a legjobbnak mutatkoztak. Bár a két elemzési szint eredményeinek az összevetése szigorúan csak illusztratív értékkel bír – tekintve a független és a függő változók eltéréseit, valamint a jelentős szóródásbeli eltéréseket –, de arra mindenképpen alkalmasak, hogy felhívják a figyelmet, hogy mind elméletileg, mind statisztikailag milyen problema-

tikus az egyéni szintű társadalmi pozíciókra vonatkozó megállapítások háztartások egészére történő általánosítása.

Mint a bevezetésben bemutatásra került, a társadalmi struktúrára, illetve rétegződésre vonatkozó elméletek érdeklődési körének közös halmazát a társadalmi egyenlőtlenségek leírásának és/vagy magyarázatának célkitűzése jelenti. A különböző struktúra- és rétegződésmodellek mindegyike megkísérel kiemelni és kategóriarendszerébe sűríteni egy vagy több olyan tényezőt, amelyről azt feltételezi, hogy a társadalmi egyenlőtlenségekkel a legszorosabb kapcsolatban áll.

Ennek az elemzésnek a célja az volt, hogy megvizsgálja, milyen szoros kapcsolatban állnak a különböző társadalomszerkezeti modellek – önmagukban, lehetőség szerint mindenféle változtatás nélkül, elméletileg adott formájukban – a jövedelmi egyenlőtlenségekkel. Amennyiben elfogadjuk, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek a társadalmi egyenlőtlenségek egyik legfontosabb megnyilvánulási formáját jelentik, akkor összességében azt mondhatjuk, hogy az itt vizsgált modellek közül – nagyon úgy tűnik – azok a modellek teljesítenek Magyarországon jobban, amelyek valamely elméleti vagy tapasztalati megfontolás folytán elkülönítik a tőke-munkamunkanélküliség minőségi különbségeit, továbbá amelyekben az inaktív társadalmi pozíciók saját jogukon is elkülönítésre kerülnek.

Amit ebből a mai Magyarországra vonatkozóan leszűrhetünk, az egyrészt az, hogy pusztán a foglalkozáson, illetve a foglalkoztatási viszonyokon keresztül nem kaphatunk pontos képet a jövedelmi egyenlőtlenségekről és elfogadható magyarázatot az okairól. Másrészt az is nyilvánvalónak tűnik, hogy elavult az a hagyományos megközelítés, amely a háztartásfő társadalmi helyzetén keresztül kísérel megragadni a társadalmi egyenlőtlenségeket, illetve a társadalom rétegződését.

Az egyéni szinten értelmezett társadalmi pozíciók és a családok/háztartások társadalmi helyzete közötti kapcsolat értelmezése és magyarázata a társadalomszerkezeti elméletek méltatlanul alulexponált területe. Ez olyan súlyos hiányosság, amely az elméletekből levezetett modellek belső és külső érvényességét is érinti, és amely problémát nem statisztikai eszközökkel lehet megoldani. Ezt a fajta „lazaságot” a szociológia klasszikusai még megengedhették maguknak, mert 100-150 éve még a férfi kenyérkeresői szerepen alapuló családmódel volt a jellemző, de a 21. századi Európában ez a feltételezés már nem állja meg a helyét.

Ahhoz azonban, hogy valóban megérthessük, mi miért történik, vagyis hogy mely elmélet(ek) magyarázata helyes, további vizsgálatokra van még szükség. Az a négy modell, amelyet itt a mérlegelésben kiemeltem, a felszínen sok hasonlóságot mutat; kategóriáik egy része szinte megegyezik, és a magyarázat statisztikai értelmében is hasonló eredményeket mutatnak fel. Elméleti értelmezésük viszont – amennyiben van – eltér. Így a további elemzéseknek azt érdemes megvizsgálniuk, hogy miben különbözik magyarázatuk, illetve elméleti levezetésük. Amennyiben elméleti hátterükből levezethetők olyan egyértelműen megfogalmazható hipotézisek, amelyek alapján a jövedelmi egyenlőtlenségek dinamikájára vonatkozóan tehetők prediktív

jellegű állítások, akkor azok empirikus vizsgálatával még közelebb kerülhetünk a jövedelmi – és így társadalmi – egyenlőtlenségek okainak és mechanizmusainak valóban mélyebb megértéséhez.

Abstract: The aim of this paper is to examine to what extent can a relatively new model of social structure contribute to a better understanding of the main factors behind income inequalities and to a better description of the income inequalities within Hungarian society. To this end, the statistical relationship to income is scrutinized in comparison with several well-known social stratification models. The problem of the validity and that of the generalization of different theoretical models is also reflected. Based on the results, I argue that those theoretical models which conceptualize social classes only in the context of market relations are not satisfactory for understanding the income inequalities of today's Hungarian society.

Keywords: income inequality, social inequality, social stratification, social structure, class, class positions

Mellékletek²⁷

1. sz. melléklet: A regressziós modellek áttekintő mutatói – Teljes népesség

1.1.: táblázat A teljes népességre vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói

bruttó ln – személyes jövedelem						
teljes népesség	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem) sig.(t)	ref.kat
Iskolai végzettség (ISK)	0,000	1,847	1,620	4,191	-	2
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,000	1,747	11,845	14,184	-	11
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,000	1,803	4,574	9,103	12,24	26
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,000	1,810	2,099	4,802	-	13
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,000	1,835	5,491	10,178	2,8,18	13

1.2. táblázat: A teljes népességre vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói

nettó ln – személyes jövedelem						
teljes népesség	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem) sig.(t)	ref.kat
Iskolai végzettség (ISK)	0,000	1,860	1,620	4,191	-	2
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,000	1,744	11,845	14,184	-	11
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,000	1,800	4,574	9,103	12	26
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,000	1,805	2,099	4,802	23	13
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,000	1,831	5,491	10,178	8,18	13

27 A mellékletek táblázataiban szereplő statisztikai mutatók rövidítései:

sig. (F): globális F-próba szignifikanciája

D-W: Durbin-Watson-teszt

VIF: Variance Inflation Factor (maximális értéke)

CI: Condition Index

(nem)sig.(t): az elméleti modellek nem szignifikáns t-hányadossal ($p > 0,05$) rendelkező kategóriái.

2. sz. melléklet: A regressziós modellek áttekintő mutatói – Felnőtt népesség

2.1. táblázat: A felnőtt népességre vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói

bruttó ln – személyes jövedelem						
felnőtt népesség	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)	ref.kat
Iskolai végzettség (ISK)	0,000	1,872	1,621	4,008	1	2
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,000	1,889	1,654	4,715	6	9
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,000	1,873	2,220	8,657	34,61,62,92	91
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,000	1,716	10,572	12,814	-	11
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,000	1,894	1,333	3,473	-	5
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,000	1,856	2,134	5,581	5,8	9
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,000	1,881	1,873	6,330	-	28
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,000	1,779	4,262	8,205	12,23	26
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,000	1,832	1,748	4,293	-	13
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,000	1,824	3,256	9,180	2,9,18	13
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,000	1,772	1,477	3,651	10	9
Poszt-indusztriális modell	0,000	1,863	1,422	4,092	-	10
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,000	1,870	1,172	2,778	11	9
EGP (Trento) (EGP-T)	0,000	1,863	1,269	3,320	-	9
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,000	1,856	1,244	3,135	-	9

2.2. táblázat: A felnőtt népességre vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói

nettó ln – személyes jövedelem						
felnőtt népesség	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)	ref.kat
Iskolai végzettség (ISK)	0,000	1,874	1,621	4,008	1	2
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,000	1,866	1,654	4,715	6	9
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,000	1,850	2,456	8,657	34,61,92	91
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,000	1,714	10,572	12,814	-	11
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,000	1,869	1,333	3,473	-	5
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,000	1,844	2,134	5,581	5,8	9
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,000	1,872	1,873	6,330	19	28
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,000	1,777	4,262	8,205	11,23	26
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,000	1,831	1,748	4,293	23	13
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,000	1,818	3,256	9,180	2,9,18	13
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,000	1,753	1,477	3,651	2,1	9
Poszt-indusztriális modell	0,000	1,842	1,422	4,092	-	10
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,000	1,866	1,147	2,778	10,11	9
EGP (Trento) (EGP-T)	0,000	1,840	1,269	3,320	-	9
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,000	1,834	1,244	3,135	-	9

3. sz. melléklet: A regressziós modellek áttekintő mutatói – Aktív korú népesség

3.1. táblázat: Az aktív korú népességre vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói

bruttó ln – személyes jövedelem						
aktív népesség	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)	ref.kat
Iskolai végzettség (ISK)	0,000	1,899	1,794	4,373	-	2
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,000	1,885	1,690	4,815	6	9
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,000	1,871	2,639	8,883	34,61,92	91
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,000	1,745	8,468	11,222	-	11
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,000	1,889	1,301	3,377	4	5
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,000	1,842	2,297	5,982	4	9
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,000	1,878	1,546	5,827	19	28
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,000	1,802	2,848	7,181	12,23	26
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,000	1,857	1,578	3,817	-	13
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,000	1,833	3,728	9,084	1,3,7,18	13
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,000	1,765	1,453	3,602	10	9
Poszt-indusztriális modell	0,000	1,855	1,404	4,045	-	10
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,000	1,877	1,164	2,726	11	9
EGP (Trento) (EGP-T)	0,000	1,855	1,255	3,317	-	9
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,000	1,849	1,247	3,153	-	9

3.2. táblázat: Az aktív korú népességre vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói

nettó ln – személyes jövedelem						
aktív népesség	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)	ref.kat
Iskolai végzettség (ISK)	0,000	1,898	1,794	4,373	-	2
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,000	1,878	1,690	4,815	6	9
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,000	1,865	2,639	8,883	34,6192	91
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,000	1,742	8,468	11,222	-	11
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,000	1,881	1,301	3,377	-	5
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,000	1,843	2,247	5,981	4,7	9
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,000	1,882	1,710	5,827	19	28
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,000	1,800	2,848	7,181	11,12,23	26
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,000	1,852	1,578	3,817	-	13
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,000	1,825	3,728	9,084	1,7,18	13
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,000	1,757	1,453	3,602	2,1	9
Poszt-indusztriális modell	0,000	1,847	1,404	4,045	-	10
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,000	1,878	1,164	2,726	10,11	9
EGP (Trento) (EGP-T)	0,000	1,847	1,270	3,317	-	9
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,000	1,841	1,247	3,153	-	9

4. sz. melléklet: A regressziós modellek áttekintő mutatói – Felnőtt népesség – Kontrollváltozós²⁸ modellek

4.1. táblázat: A felnőtt népességre vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói – Kontroll változókkal

bruttó ln – személyes jövedelem						
	adj.r ²	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)
Alap modell						
nem (NEM)	0,257	0,000	1,841	1,776	7,548	isk=0
korcsoport (KORCS)						
iskolai végzettség (ISK)						
Kombinált modellek						
	adj.r ² növekedés	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)
FEOR főcsoport (FEOR1)	0,034	0,000	1,873	3,194	9,265	ISK=1
FEOR csoport (FEOR2)	0,047	0,000	1,876	2,752	14,225	ISK=1; FEOR2=39,62,66,74
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,281	0,000	1,819	13,095	19,349	KORCS=6
Munkajelleg csoportok (MJCS)	0,033	0,000	1,871	2,651	9,847	ISK=1; MJCS=6
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,169	0,000	1,851	2,668	10,061	ISK=1; TFR13=2,3
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,112	0,000	1,849	2,405	12,072	ISK=1; TFR33=18
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,268	0,000	1,826	7,850	12,209	ISK=1; KORCS=6; NFM=11
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,223	0,000	1,841	4,359	10,199	ISK=0,3; KORCS=5; EIMr=12,22
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,345	0,000	1,852	4,488	14,398	ISK=0,1; EIMr=18
Kizsálmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,021	0,000	1,854	1,784	9,288	ISK=1; KORCS=7; WR_SIMP=1,2,10
Poszt-indusztriális modell (ESP)	0,025	0,000	1,867	90,971	68,338	ISK=1; KORCS=7
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,018	0,000	1,847	1,958	8,535	ISK=1; KORCS=7; EGP-G=4
EGP (Trento) (EGP-T)	0,029	0,000	1,862	1,983	8,690	ISK=1; KORCS=7; EGP-T=4,5
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (EseC)	0,025	0,000	1,860	1,980	8,555	ISK=1; KORCS=7; EseC=8

28 A kontrollváltozós modellekben szereplő két új változó a nem (NEM: 0 – nő, 1 – férfi) és az életkor tízéves kohorszokra tagolt kategoriális változója (KORCS: 2- 18–29 év, 3- 30–39 év, 4- 40–49 év, 5- 50–59 év, 6- 60–69 év, 7- 70–x év). A regressziós számítások során kihagyott referenciakategoriák a társadalomszerkezeti modellek esetében megegyeznek a korábbi számításokban szereplőkkel, míg a korcsoportok esetében a kihagyott kategória a 40–49 éves korosztály volt.

4.2. táblázat: A felnőtt népességre vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói – Kontroll változókkal

	nettó ln – személyes jövedelem					
	adj.r ²	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)
Alap modell						
nem (NEM)	0,258	0,000	1,839	1,788	7,548	-
korcsoport (KORCS)						
iskolai végzettség (ISK)						
Kombinált modellek						
	adj.r ² növekedés	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)
FEOR főcsoport (FEOR1)	0,030	0,000	1,866	3,194	9,265	ISK=1
FEOR csoport (FEOR2)	0,041	0,000	1,870	2,752	14,225	ISK=1; FEOR2=37,39,62,66, 74,79,92
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,320	0,000	1,817	13,095	19,349	KORCS=5,6
Munkajelleg csoportok (MJCS)	0,030	0,000	1,865	2,651	9,547	ISK=1; MJCS=6
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,177	0,000	1,856	2,668	10,061	ISK=1; TFR13=2,3
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,113	0,000	1,854	2,405	12,072	ISK=1; TFR33=18
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,305	0,000	1,824	7,875	12,902	ISK=1; KORCS=6,7; NFM=11
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,246	0,000	1,839	4,359	10,199	ISK=3; KORCS=5; EIM=12,22
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,370	0,000	1,846	4,488	14,398	ISK=0,1; KORCS=5; EIMr=18
Kizsármányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,019	0,000	1,848	1,789	9,288	ISK=1; WR_ SIMP=1,2,7,10
Poszt-indusztriális modell (ESP)	0,024	0,000	1,859	90,971	68,338	ISK=1
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,019	0,000	1,847	1,883	8,535	ISK=1; EGP-G=4,5,10
EGP (Trento) (EGP-T)	0,026	0,000	1,855	1,983	8,690	ISK=1; EGP-T=5
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (EseC)	0,023	0,000	1,854	1,980	8,555	ISK=1; EseC=8

5. sz. melléklet: A regressziós modellek áttekintő mutatói – Háztartásfő szerinti modellek

5.1. táblázat: A háztartásokra vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói

bruttó ln – háztartási jövedelem					
háztartásfő	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)
Iskolai végzettség (ISK)	0,000	1,888	1,743	4,176	0
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,000	1,882	1,909	4,970	-
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,000	1,882	1,707	6,341	3,12,14,22,23,32,34,35,36,37,39,52,66,67,71,75,79,84
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,000	1,865	12,127	13,703	5,7,8,9,10
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,000	1,881	2,461	5,570	-
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,000	1,883	2,234	5,542	-
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,000	1,883	1,725	5,454	10,15,16,18,23,25,26
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,000	1,870	5,163	8,670	-
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,000	1,904	1,857	4,358	-
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,000	1,879	4,169	9,428	-
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,000	1,868	1,190	2,679	-
Poszt-indusztriális modell	0,000	1,874	1,433	3,858	7,8
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,000	1,862	1,217	2,981	-
EGP (Trento) (EGP-T)	0,000	1,879	1,308	3,277	-
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,000	1,869	1,285	3,143	-

5.2. táblázat:

A háztartásokra vonatkozó regressziós modellek áttekintő mutatói					
nettó ln – háztartási jövedelem					
háztartásfő	sig. (F)	D-W	VIF (max)	CI (max)	(nem)sig.(t)
Iskolai végzettség (ISK)	0,000	1,900	1,743	4,176	0
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	0,000	1,897	1,909	4,970	-
Foglalkozási csoport (FEOR2)	0,000	1,896	1,707	6,341	3,12,22,23,32,34,35,36,37,39,52,66,71,74,75,79,84
Gazdasági aktivitás (GAKT)	0,000	1,877	12,127	13,703	5,9,10,12
Munkajelleg csoport (MJCS)	0,000	1,896	2,461	5,570	-
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	0,000	1,898	2,234	5,542	-
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	0,000	1,898	1,725	5,454	10,15,16,18,21,23,26
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	0,000	1,881	5,163	8,670	40
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	0,000	1,909	1,857	4,358	-
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	0,000	1,895	4,169	9,428	-
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	0,000	1,886	1,19	2,679	-
Poszt-indusztriális modell	0,000	1,890	1,433	3,858	7,8
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	0,000	1,876	1,217	2,981	-
EGP (Trento) (EGP-T)	0,000	1,892	1,308	3,277	-
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	0,000	1,886	1,285	3,143	7

6. sz. melléklet: A felnőtt népességre vonatkozó modellek információs kritériumokon alapuló mérőszámai²⁹

6.1. táblázat: Összehasonlítható (mindegyik modellben besorolt) felnőtt népesség

	bruttó ln – személyes jövedelem				df
	Akaike's Information Criterion (AIC)	Finite Sample Corrected AIC (AICC)	Bayesian Information Criterion (BIC)	Consistent AIC (CAIC)	
Iskolai végzettség (ISK)	6360,7	6360,7	6460,4	6473,4	15878
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	6262,0	6262,0	6338,7	6348,7	15881
Foglalkozási csoport (FEOR2)	5960,8	5961,0	6267,7	6307,7	15851
Gazdasági aktivitás (GAKT)	2284,7	2284,7	2384,5	2397,5	15878
Munkajelleg csoport (MJCS)	6391,8	6391,8	6468,5	6478,5	15881
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	4138,3	4138,3	4222,7	4233,7	15880
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	3744,6	3744,7	3982,5	4013,5	15860
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	2448,4	2448,5	2563,6	2578,6	15876
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	2362,1	2362,1	2446,5	2457,5	15880
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	1027,5	1027,6	1219,3	1244,3	15866
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	7343,0	7343,1	7419,8	7429,8	15881
Poszt-indusztriális modell	6921,5	6921,6	7029,0	7043,0	15877
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	6711,5	6711,6	6795,9	6806,9	15880
EGP (Trento) (EGP-T)	6658,3	6658,4	6750,4	6762,4	15879
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	6954,9	6954,9	7031,6	7041,6	15881

29 Minél alacsonyabb értéket vesznek fel az AIC, AICC, BIC, CAIC mutatók, statisztikai értelemben annál jobb egy regressziós modell. Az eredmények közötti különbségek jobb észlelhetősége érdekében nem a nyers, abszolút számértékek kerülnek bemutatásra, hanem azoknak egy konstans számmal – 27 000-rel – csökkentett különbségei, ami csak a könnyebb áttekinthetőséget kívánja szolgálni.

6.2. táblázat: Összehasonlítható (mindegyik modellben besorolt) felnőtt népesség

	nettó ln – személyes jövedelem				df
	Akaike's Information Criterion (AIC)	Finite Sample Corrected AIC (AICC)	Bayesian Information Criterion (BIC)	Consistent AIC (CAIC)	
Iskolai végzettség (ISK)	8856,5	8856,5	8956,2	8969,2	15878
Foglalkozási főcsoport (FEOR1)	9082,5	9082,5	9159,2	9169,2	15881
Foglalkozási csoport (FEOR2)	8799,4	8799,7	9106,4	9146,4	15851
Gazdasági aktivitás (GAKT)	3888,2	3888,2	3988,0	4001,0	15878
Munkajelleg csoport (MJCS)	9192,8	9192,8	9269,6	9279,6	15881
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR13)	7242,6	7242,6	7327,0	7338,0	15880
Társadalmi-foglalkozási rétegséma (részletes) (TFR33)	6831,2	6831,3	7069,1	7100,1	15860
Normatív-funkcionalista osztálymodell (NFM)	4057,2	4057,2	4172,3	4187,3	15876
Erőforrás-integrációs modell (EIM)	4109,5	4109,5	4193,9	4204,9	15880
Erőforrás-integrációs modell (részletes) (EIMr)	2666,5	2666,6	2858,4	2883,4	15866
Kizsákmányolás egyszerű modellje (WR_SIMP)	10176,6	10176,6	10253,3	10263,3	15881
Poszt-indusztriális modell	9673,1	9673,1	9780,5	9794,5	15877
EGP (Ganzeboom) (EGP-G)	9534,1	9534,2	9618,6	9629,6	15880
EGP (Trento) (EGP-T)	9495,9	9495,9	9588,0	9600,0	15879
Európai társadalmi-gazdasági klasszifikáció (ESeC)	9752,8	9752,8	9829,5	9839,5	15881

7. sz. melléklet: A hazai és nemzetközi modellek átvett forráskódjai

Az Erikson–Goldthorpe–Portocarero-modell trentói egyetem által operacionalizált változatához (EGP-T), Esping–Andersen posztindusztriális modelljéhez (ESP), valamint Eric Olin Wright kizsákmányolási alapú modelljének egyszerű változatához (WR) szükséges forráskódokat a European Social Survey (ESS) kapcsolódó dokumentációból (Leiulfusrud et al. 2010) vettem át. Mivel az átvett eredeti kódok az ESS adatállományához készültek, ezért a HKÉF-en való futtatásukhoz elkerülhetetlen volt a változók megfeleltetése, illetve néhány esetben némi egyszerűsítés.

A TFR szűkebb és bővebb verzióját is Záhonyi Márta 2011-es népszámlálásra készített SAS-kódjának SPSS-re történő átfordításával készítettem, amihez ezúton is köszönöm a forráskódot. Az eredeti SAS-kód felépítésén azonban – amelyet *A társadalom rétegződése* című (Huszár et al. 2015) kiadvány tartalmaz – némileg módosítottam. Bukodi–Altorjai–Tallér (2005, különösen a 19., 29., 31. oldalak) nyomán ugyanis úgy értelmeztem, hogy az eredeti modellben nincs külön kategória a gyerekekre és a besorolhatatlanokra, és így próbáltam még jobban megközelíteni az eredeti koncepciót.

Hasonlóan jártam el Ferge Zsuzsa munkajellegcsoportjainál is, ahol szintén nem jelenik meg a „gyerek” elméletileg önálló kategóriaként, továbbá a „korábban nem dolgozó nem foglalkoztatottak” sincsenek külön kezelve. Értelmezésemben a „nem besorolhatók” azt jelenti, hogy nem besorolhatók, vagyis nincs értelme úgy tenni, mintha elméleti kategóriát alkotnának, ezért a „saját jogon besorolhatatlan” eseteket mind a TFR, mind az MJCS esetében missing értékre kódoltam.

8. sz. melléklet: Az erőforrás-integrációs modell alap- és részletes változatának³⁰ osztályozásai

ALAP MODELL	RÉSZLETES MODELL
osztályhelyzet	alosztály
tőkebirtokosok	nagytőkés
	vállalkozó, alkalmazottal
	önálló vállalkozó
	menedzser, külföldi tulajdonú vállalat menedzser, hazai tulajdonú vállalat
tudás-értékesítők	tudás-értékesítő, külföldi tulajdonú vállalat
	tudás-értékesítő, hazai tulajdonú vállalat
munkaerő-értékesítők	munkaerő-értékesítő, külföldi tulajdonú vállalat
	munkaerő-értékesítő, hazai tulajdonú vállalat
közforrások felett rendelkezők	felső vezető, államigazgatás, közigazgatás, állami tulajdonú vállalat
tudás-szolgáltatók	tudás-szolgáltató, államigazgatás, közigazgatás, állami tulajdonú vállalat
munkaerő-szolgáltatók	munkaerő-szolgáltató, államigazgatás, közigazgatás, állami tulajdonú vállalat
erőforrás-hiányosak	dolgozó erőforrás-hiányos (atipikus)
	igazolatlanul nem dolgozó, transzfer-jogalappal (illetve magán-járadékkal) nem rendelkezők
nem értékesítők (vagyonosok)	járadékosok
igazolatlan erőforrás-hiányosak	igazolatlanul nem dolgozó, feltételes transzferjogalappal rendelkezők
	igazolatlanul nem dolgozó, végleges transzferjogalappal rendelkezők
igazolt erőforrás-hiányosak	igazoltan nem dolgozó, végleges transzferjogalappal rendelkezők
	igazoltan nem dolgozó, átmeneti transzferjogalappal rendelkezők
	igazoltan nem dolgozó, feltételes transzferjogalappal rendelkezők
„külsős” strukturális pozíciók	külföldön dolgozók

Irodalom

- Barna I. – Székelyi M. (2004): *Túlélőkészlet az SPSS-hez – Többváltozós elemzési technikáról társadalomkutatók számára*. Budapest: Typotex
- Breen, R. (2005) Foundations of a neo-Weberian class analysis. In Wright, E. O. (ed.). *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 31–50.
- Bukodi, E. (1999): Osztály vagy réteg? Történeti változások, emberi tőke, karrierminták a foglalkozási osztály- és réteghelyzet vizsgálatában. *Szociológiai Szemle*, 9(2): 28–57.
- Bukodi E. – Altorjai Sz. – Tallér A. (2005): *A társadalmi rétegződés aspektusai*. Budapest: KSH.

30 A táblázatban megjelenő kategóriák megegyeznek a „Társadalmi struktúra és állami redistribúció” című könyvben szereplő ábrán, illetve táblázatban szereplőkkel (Vastagh 2017: 182, 186–187), kivéve az „állami kiemelt járadékosok” osztálypozíciója, amely az elméleti modell operacionalizálása során került elkülönítésre.

- Bukodi E. – Záhonyi M. (2004): *A társadalom rétegződése*. Népszámlálás 16. Budapest: KSH.
- Dahrendorf, R. (1997): Társadalmi struktúra, osztályérdekek és társadalmi konfliktus. In: Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum, 341–358.
- Éber M. Á. (2018): Ami kinn, az van benn – A „magyar társadalom” külső függőségeinek és belső szerkezeteinek viszonyáról. *socio.hu*, 2: 119–134.
- Erikson, R. – Goldthorpe, John H. – Portocarero, L. (1979): Intergenerational class mobility in three Western European societies. *British Journal of Sociology*, 30: 415–441.
- Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. – Portocarero, L. (1998): Intergenerációs osztálymobilitás és a konvergenciatézis Anglia, Franciaország és Svédország példáján. In: Róbert P. (szerk.): *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések*. Budapest: Új Mandátum, 220–255.
- Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. (1992[2010]) Akutatás elméleti alapja, adatai és stratégiája, *Társadalmi rétegződés olvasókönyv* (szerk.: Angelusz, Róbert – Éber, Márk Áron – Gecser, Ottó), TÁMOP 2010-201, pp. 144-155. (eredetiben: Concepts, data and strategies of enquiry. In: Erikson, R.–Goldthorpe, J. H. (1992) *The Constant Flux*. Oxford. Clarendon, 1992. 28-47.)
- Esping-Andersen, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princetown: Princeton University Press
- Esping-Andersen, G. (1991): Mi a jóléti állam? In *A jóléti állam* (szerk.: Ferge Zs. – Lévai K.). Budapest: ELTE Szociális munka és szociálpolitika tanszék – Hirschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület
- Esping-Andersen, G. (1993): Post-industrial Class Structures: An Analytical Framework. In Esping-Andersen, G. (ed.): *Stratification and Mobility in Post-Industrial Society*. London: SAGE, 7–31.
- EUROSTAT (2014): *Methodological Guidelines and Description of EU-SILC target variables 2014 operation (Version October 2014)*, European Commission, EUROSTAT, Directorate F: Social Statistics - Unit F-4: Quality of life
- Evans, G. (1992) Testing the Validity of the Goldthorpe Class Schema, *European Sociological Review*, Vol. 8, No. 3, Special Edition on Social Stratification and Social Mobility (Dec., 1992), 211-232.
- Evans, G. (1996) Putting Men and Women into Classes: An Assessment of the Cross-Sex Validity of the Gold Thorpe Class Schema. *Sociology*, 30(2), 209–234.
- Evans, G. - Mills, C. (1998) Identifying Class Structure: A Latent Class Analysis of the Criterion-Related and Construct Validity of the Goldthorpe Class Schema, *European Sociological Review*, Vol. 14, No. 1 (Mar., 1998), pp. 87-106.
- Evans, G. - Mills, C. (1999) Are there Classes in Post-Communist Societies? A New Approach to Identifying Class Structure, *Sociology*, 1999.febr., vol.33. No.1., pp. 23-46.
- Fabozzi F. J. - Focardi, S. M. - Rachev, S. T. - Arshanapalli B. G. (2014): *The Basics of*

- Financial Econometrics: Tools, Concepts, and Asset Management Applications. Hoboken, New Jersey: Wiley.
- Fáber Á. (2007) Az osztályelméletek tündöklése és bukása? Szociológiai Szemle, 2007/3–4.: 175–182.
- Ferge Zsuzsa (1969) Társadalmunk rétegződése. Budapest: KJK.
- Ferge Zsuzsa (2002) Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban. In: Szociológiai Szemle, 2002/4. 9–33.
- Ganzeboom, H. B.G. - Treiman, D. J. (é.n.): “International Stratification and Mobility File: Conversion Tools” [Date of last revision: 2001], <http://www.harryganzeboom.nl/isco88/index.htm>
- Goldthorpe, J. H. - Marshall, G. (1992) The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Critiques, *Sociology* 1992 26: 381–400.
- Hunyadi L. – Mundruczó Gy. – Vita L. (1997): Statisztika. Budapest: Aula
- Huszár Ákos (2013a): Foglalkozási osztályszerkezet (I.): — Elméletek, modellek. Statisztikai Szemle, 91. évf. 1.sz.
- Huszár Ákos (2013b): Foglalkozási osztályszerkezet (II.): — Az osztályozás problémái, Statisztikai Szemle, 91. évf. 2.sz.
- Huszár Á. (2013c) Foglalkozási osztályszerkezet (III.): — Egy normatív-funkcionalista osztálymodell vázlatja. Statisztikai Szemle, 91. évf. 7.sz.
- Huszár Á. – Lakatos M. – Vastagh Z. – Záhonyi M. – Hunyadi Zs. – Székely G. – Kincses Á. – Zsom B. (2015): A társadalom rétegződése. Budapest: KSH
- Kolosi T. (1982): A strukturális viszonyok körvonalai. Valóság 1982.11.sz. 1–17.
- Kolosi, T. - Dencső, B. (2006) Osztálytársadalom?, in: Társadalmi riport 2006, Kolosi T., Tóh I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.). Budapest: TÁRKI, pp. 191.
- Kovács I. - Szabó A. - Hajdu G. - Kristóf L. - Gerő M. (2018) Az integrációs modell érvényessége, Szociológiai Szemle 28(3): 22–42.
- Köves P. – Párniczky G. (1973): Általános statisztika. Budapest: KJK
- KSH (2014): A háztartások életszínvonala (Fogalomtár). Budapest: KSH, 2014.november. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv.pdf>
- KSH (2006): A háztartás és a család fogalma. Statisztikai módszertani füzetek, 47. Budapest: KSH. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/haztcsalad.pdf>
- Leiulfssrud, H. – Bison, I. – Solheim, E. (2010): Social Class in Europe II. Trondheim: Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology, <https://www.ntnu.edu/iss/ess>
- Manchin R. - Szelényi I. (1986): Szociálpolitika az államszocializmusban: piac, redistribúció és társadalmi egyenlőtlenségek a kelet-európai szocialista társadalmakban: szociálpolitikai modellek. Medvetánc, 6. évf. 2-3. sz.
- Marshall G. - Swift A.- Roberts S. (1997[2011]) Against the Odds — Social Class and Social Justice in Industrial Societies, Oxford Scholarship Online: October 2011, Print publication date: 1997

- Moksony F. (2006): Gondolatok és adatok – A társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése. Budapest: Aula
- Marx, K. (1967) A tőke I.kötet, Budapest, Kossuth
- Polányi K. (2004): A nagy átalakulás – Korunk gazdasági és politikai gyökerei. Budapest: Napvilág
- Raftery, A. E. (1995) Bayesian Model Selection in Social Research. *Sociological Methodology*, Vol. 25 (1995):111-163.
- Róbert, P. (1997) Foglalkozási osztályszerkezet: elméleti és módszertani problémák, *Szociológiai Szemle*, 1997/2. pp. 5-48.
- Róbert, P. (2015) Osztály- és rétegződéskutatási dilemmával a magyar társadalomban, *REPLIKA*, 92-93. (3-4). pp. 77-93.
- Rose, D.– Harrison, E. (2010) *Social Class in Europe. An introduction to the European Socioeconomic Classification*. London: Routledge
- Savage M. (1991) 'Making Sense of Middle-Class Politics: A Secondary Analysis of the 1987 British General Election Survey', *Sociological Review*, 39: 26-54.
- Szelényi I. (1980): Prospects and limits of power of intellectuals under market capitalism. South Australia
- Sørensen, A. B. (1991) On the Usefulness of Class Analysis in Research on Social Mobility and Socioeconomic Inequality, *Acta Sociologica*, 1991, 34: 71-87.
- Sørensen, A. B. (2005) Foundations of a rent-based class analysis, in: *Approaches to Class Analysis* (ed. Wright, E.O.), Cambridge University Press, Cambridge, pp. 119-151.
- Vastagh Z. (2017): Társadalmi struktúra és állami redisztribúció. Budapest: Napvilág
- Vastagh Z. (2013): A társadalomszerkezet vizsgálata a népszámlálási adatokon – Lehetőségek és kihívások. *Statisztikai Szemle*, 91. évfolyam 4. sz.: 424-436.
- Weber, M. (2010a) Rendek és osztályok, In: *Társadalmi rétegződés olvasókönyv* (szerk.: Angelusz, Róbert - Éber, Márk Áron - Gecser, Ottó), TÁMOP 2010-201, eredetiben: Max Weber: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. I. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987, 303–308.
- Weber, M. (2010b) Hatalommegoszlás a közösségen belül: osztályok, rendek, pártok, In: *Társadalmi rétegződés olvasókönyv* (szerk.: Angelusz, Róbert - Éber, Márk Áron - Gecser, Ottó), TÁMOP 2010-201, eredetiben: *Gazdaság és társadalom: A megértő szociológia alapvonalai 2/3*. KJK, Budapest, 1996. 8. fejj., 6., 32-45.
- Wit, E. - Heuvel, E. - Romeijn, J-W. (2012): 'All models are wrong...': an introduction to model uncertainty. *Statistica Neerlandica*, Vol.66. Issue 3. Aug. 2012: 217-236.
- Wright, E. O. (1985): *Classes*, Verso, London
- Wright, E. O. (1997): Általános keretrendszer az osztálystruktúra elemzéshez. In Angelusz R. (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum
- Wright, E. O. (1997b): *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press

- Wright, E. O. (1989[2010]) Általános keretrendszer az osztálystruktúra elemzéséhez, In. Társadalmi rétegződés olvasókönyv (szerk.: Angelusz, Róbert - Éber, Márk Áron - Gecser, Ottó), TÁMOP 2010-201, eredetiben: A General Framework for the Analysis of Class Structure.” In: E. O. Wright et al.: The Debate on Classes (Verso, London, 1989), 3-52.
- Wright, E. O. (2005a) Foundations of a neo-Marxist class analysis, In. Approaches to Class Analysis (ed. Wright, E.O.), Cambridge University Press, Cambridge, pp. 4-30.
- Wright, E. O. (2005b) Conclusion: If “class” is the answer, what is the question?, In. Approaches to Class Analysis (ed. Wright, E.O.), Cambridge University Press, Cambridge, pp. 180-192.
- Záhonyi M. – Bukodi E. (2004): A társadalom rétegződése. Budapest: KSH